

Короткова Ю. М.

Донецький державний університет внутрішніх справ

Сабельникова Т. М.

Донецький державний університет внутрішніх справ

ПОСИЛЕННЯ РОЛІ МОВИ Й МОВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено обґрунтуванню ролі мови й мовної освіти в умовах воєнного стану для консолідації українського суспільства, послідовної повної відмови від послуговування громадянами мовою країни-агресорки в усіх сферах суспільного життя, позбавлення російської федерації головного аргументу щодо початку повномасштабного вторгнення – так званого «захисту російськомовного населення України».

Продемонстровано спроби України вирішити мовне питання на законодавчому рівні. Зокрема, йдеться про введення після Революції Гідності норми щодо обов'язкового використання державної мови під час виконання посадових обов'язків держслужбовцями всіх рівнів, про ухвалення поправок до Закону «Про телебачення та радіомовлення», згідно з якими встановлено 35-відсотковий мінімум щодо звучання україномовного музичного продукту в радіоэфірі (2016 р.) та 75-відсотковий мінімум щодо вживання державної мови на загальнонаціональних каналах телебачення (2017 р.). Проаналізовано Закон України «Про функціонування української мови як державної» (2019 р.), прийняття якого так само наштовхувалося на численні перешкоди з боку проросійських чиновників. Цим Законом було чітко визначено, де домінуватиме українська мова, хто має вільно нею володіти, було передбачено введення штрафних санкцій за порушення норм Закону, створено Національну комісію зі стандартів державної мови, започатковано діяльність Уповноваженого із захисту державної мови тощо.

Акцентовано на тенденції щодо небаченого донині пожвавлення інтересу громадян до вивчення української мови, що є свідченням піднесення національного духу українців, їх прагнення до самозбереження як нації й рішучості в боротьбі з агресором. З огляду на це, держава, освітні й наукові установи, громадські й благодійні організації започатковують безкоштовні курси з вивчення української мови різної спрямованості. Зокрема, у статті презентовано досвід організації і проведення безкоштовних курсів з державної мови «Переходь на українську!» для внутрішньо переміщених осіб та всіх охочих громадян у Донецькому державному університеті внутрішніх справ, який наразі дислокується у місті Кропивницькому Кіровоградської області.

Ключові слова: державна мова, українська мова, нація, курси державної мови, воєнний стан.

Постановка проблеми. Мова народу є не просто засобом комунікації – вона наділена особливим інтимно-емоційним змістом, є джерелом формування національно-патріотичних почуттів. Одна з найважливіших етнічних функцій мови ідентифікаційна, що забезпечує вираження етнонаціональної належності особи. Її значущість для консолідації і навіть існування певного людського суспільства неможливо переоцінити, адже в забезпеченні збереження етносоціальної пам'яті мовний код поступається лише генетичному. Саме тому духовні лідери завжди закликають плекати рідну мову як джерело повноцінного розвитку, як основу духовного багатства.

Видатний український дослідник, учений, громадський діяч Іван Огієнко зазначав: «Мова – це наша національна ознака, у мові – наша культура, ступінь нашої свідомості» [5, с. 76]. Вітчизняна соціолінгвістка Лариса Масенко слушно зауважує: «У державотворчому процесі національної мови належить чільна роль. Об'єднати і відокремити – ось дві головні функції, які вона виконує. Об'єднати населення всередині країни, відокремити зовні, від сусідів. І скільки б політики не намагались віднайти якісь інші чинники суспільної консолідації, ефективнішого засобу, аніж поширення загальнонаціональної мови, вони не знайдуть» [4, с. 8].

Культурне піднесення народу завжди є результатом високого розвитку його мови. Зазіхання ж на мову чи культуру спричиняє руйнування або й знищення одного із цих феноменів. Так, коли ірландці відмовилися від своєї й перейшли на англійську мову, почали зазнавати культурної деградації. Тож після того, як домоглися незалежності, оголосили свою мову державною. Загальновідомим є той факт, що Греція майже чотириста років (1453–1821 рр.) перебувала під владою Османської імперії. Грецькі вчені, митці, громадські діячі наполягали на тому, що саме мова й релігія допомогли їм не втратити протягом довгих чотирьох століть своєї національної ідентичності й вибороти нарешті таку омріяну незалежність.

«Мовна єдність є не просто політичною ознакою етнонаціонального утворення, неодмінною рисою його існування – мова є першою і єдиною умовою, і ознакою, і причиною буття цього утворення, пріоритет якої перед такими індикаторами єдності, як економічний, політичний і навіть територіальний, є безумовним», – зазначає І. Іванов, спираючись на численні дослідження в цій царині [1, с. 65]. Далі науковець підкреслює, що основною ознакою розрізнення народів є саме мовна ознака, а не антропологічна чи релігійна. Ще 2008 року він звертає увагу на недооцінку ролі мови як форми національно-культурного розвитку і як чинника формування української політичної нації.

На сьогодні в умовах воєнного стану роль мови і мовної освіти надзвичайно посилюється. Перехід на українську переважної частини населення має покласти край спекуляціям з боку проросійських чиновників і позбавити країну-агресорку головного аргументу щодо початку повномасштабного вторгнення – захист російськомовного населення України.

Аналіз останніх публікацій. Питання ролі й значення мови для розвитку та збереження української нації й державності, визначення пріоритетних напрямів забезпечення і реалізації мовної політики в країні, перспектив для подальшого розвитку української мови, шляхів забезпечення її функціонування як державної викликали і продовжують викликати жвавий інтерес серед вітчизняних учених – лінгвістів, педагогів, соціологів, істориків тощо. Означені проблеми досліджували такі мовознавці, як: Л. Азарова, І. Білодід, І. Ісаченко, Л. Ковач, П. Кононенко, Л. Масенко, О. Мельничук, В. Отрешко, В. Русанівський, Л. Скуратівський, М. Степаненко, О. Тараненко, О. Ткаченко, І. Усаченко, Г. Шевхова та інші. Вод-

ночас Б. Ажнюк та П. Гриценко акцентують на низці проблем щодо функціонування української мови, які ще досі залишаються не розв'язаними. Вчені зазначають, що нині під впливом нових життєвих реалій в Україні можна спостерігати зміну мовного коду.

На сьогодні увага науковців усе більше зосереджується на питаннях мови й мовної освіти, що пов'язано з російською агресією проти нашої країни. Саме остаточне вирішення мовного питання, повний перехід на державну мову якомога більшої кількості громадян має об'єднати український народ і позбавити ворога головного його виправдання у розв'язанні цієї війни – так зване «звільнення російськомовного населення».

Постановка завдання. З огляду на вищезазначене, завданнями статті є визначення ролі мови й мовної освіти в збереженні нації загалом та державного суверенітету країни зокрема, аналіз сучасного законодавства, яке врегульовує мовне питання, організацію роботи з популяризації української мови серед населення.

Виклад основного матеріалу. Сучасна українська держава є правонаступницею Української Держави 1917–1921 рр. Мовна політика в ті часи була вагомим частиним державної політики, одним із визначальних її чинників. Українська мова стає обов'язковою для використання в органах влади, в освітніх закладах, у сфері культури, науковці займаються кодифікацією мовних норм, активно розгортають мовознавчі дослідження.

Проте після здобуття Україною незалежності в 1991 році мовне питання завжди було наріжним каменем у протистоянні політичних сил. Навіть після Революції Гідності розв'язання мовних проблем наштовхувалося на численні перепони. Зокрема, норма щодо обов'язкового використання державної мови під час виконання посадових обов'язків держслужбовцями всіх рівнів, яка на перший погляд може здатися тривіальною, стала можливою лише завдяки активній протидії патріотично налаштованих депутатів тим, що хотіли перенести в цей закон норму закону Ківалова-Колесніченка про можливість використання держслужбовцями регіональних мов, що фактично означало російську.

2016 року було ухвалено поправки до Закону України «Про телебачення та радіомовлення» [8], згідно з якими встановлено 35-відсотковий мінімум щодо звучання україномовного музичного продукту в радіоэфірі. Прийняття такої норми знову ж таки наштовхнулося на опір проросійських політиків, які стверджували, що україн-

ських пісень недостатньо, щоб заповнити ефір у такому обсязі. Та життєві реалії доводять зовсім протилежне. Водночас слід зазначити, що завдяки такій нормі українські митці мають більше можливостей для творчості і для просування власного мистецького продукту. 2017 року під тиском активістів за підтримки депутатів різних фракцій було встановлено 75-відсотковий мінімум щодо вживання державної мови на загальнонаціональних каналах телебачення. Загалом поширення української мови весь час спиралося на потужні громадські ініціативи [3].

Усі пам'ятаємо, як складно приймався Закон України «Про функціонування української мови як державної». Проросійські депутати намагалися його блокувати, називаючи антиконституційним, документ відправляли на численні доопрацювання, усіляко перешкоджали його ухваленню. Утім, незважаючи на жорсткі перепони, вищезазначений Закон було ухвалено Верховною Радою 25 квітня 2019 року. Розглянемо головні його положення.

Де домінуватиме українська мова?

- у державному секторі та в органах місцевого самоврядування;
- у комунальному секторі та на підприємствах усіх форм власності;
- у громадських та інших організаціях;
- в освіті та науці;
- у медицині;
- у сфері послуг;
- в енергетиці та промисловості;
- у кіно та театрі;
- у медіа та на інтернет-сайтах;
- у діяльності військових та силових структур.
- Українською мають вільно володіти:
 - посадовці та кандидати на посади: зокрема, президент, прем'єр, спікер та віце-спікери, міністри, керівники всіх центральних органів влади;
 - особи, які хочуть отримати громадянство;
 - адвокати і нотаріуси;
 - працівники патронатних служб й освітяни;
 - медичні працівники;
 - працівники правоохоронних органів і структур;
 - керівники державних та комунальних підприємств.
- Закон передбачає штрафні санкції:
 - за наругу та паплюження державної мови, яка вважається одним із символів державності;
 - за спроби запровадження офіційної багатомовності;
 - за незнання державної мови посадовцями та суддями;

– за порушення чинних мовних квот у кіно та в медіа;

– за відсутність базової україномовної версії будь-якого сайту;

– за порушення мовних вимог щодо професійного спілкування та документообігу органів влади, підприємств та організацій.

Закон про державну мову гарантує:

– безкоштовні мовні курси для посадовців та всіх охочих;

– захист та розвиток усіх діалектів української мови;

– уживання мов Ради Європи та ЄС у різних сферах;

– уживання та вивчення мов національних меншин відповідно до закону «Про національні меншини».

Згідно з цим Законом створено Національну комісію зі стандартів державної мови, яка, окрім іншого, організовує іспитовий процес із державної мови й усе, що з ним пов'язано, для громадянина, який прагне посісти державні посади в Україні, а також для особи, яка має намір щодо набуття українського громадянства. Також важливим нововведенням є діяльність Уповноваженого із захисту державної мови, до повноважень якого, зокрема, входить стеження за тим, щоб виконувався закон про забезпечення функціонування української мови, контроль органів державної влади, розгляд скарг, складання протоколів та стягнення штрафів. За потреби посадовець може залучати до своєї роботи працівників Національної поліції [6].

Роль мови й мовної освіти значно посилилась після повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави. Народ об'єднався в боротьбі проти загарбників. Мова також для багатьох стала зброєю, а для когось засобом самоідентифікації, захистом від руйнації духовних коренів. Багато російськомовних українців стали переходити на українську мову, щоб не ототожнювати себе з ворогом, не давати йому приводу для маніпуляцій на мовному питанні та, зрештою, щоб органічно почуватися в національному культурному просторі.

Важливою подією стало прийняття Закону України «Про медіа» № 2849-IX від 13.12.2022 року, який набрав чинності 31 березня 2023 року. До цього часу норма Закону України «Про телебачення і радіомовлення», яка втратила чинність 31 березня, дозволяла зараховувати до українськомовних програм ті, в яких українською послуговуються лише ведучі, та допускає застосування

недержавної мови іншими учасниками програми без обов'язкового перекладу, дублювання і навіть без субтитрування з 31 березня відповідно до норм статті 40 Закону України «Про медіа» українськомовною вважатиметься програма, якщо виступи (репліки) ведучих (дикторів) програми, осіб, які беруть участь у програмі, виконані, перекладені із застосуванням синхронного або послідовного перекладу, дубльовані, озвучені (з урахуванням вимог цього Закону) українською мовою. Винятки стосуються лише мов корінних народів, коротких реплік і виступів в репортажах з місця подій, спонтанних реплік в живому ефірі (їх тривалість не може перевищувати 10% тривалості передачі), пісень, кліпів, коротких уривків об'єктів авторського права. Також згідно із Законом «Про медіа» мінімальна частка української мови на національному телебаченні зростає з 75% до 90% – і не в липні 2024 року, як планувалося раніше, а вже з 1 січня 2024 року [7].

Нині зростає інтерес до української мови з боку світової громадськості. Закордонні медіа називають нашу мову ще одним полем бою. Вони усвідомлюють, що наш народ бореться не лише за територію, а й за національну ідентичність та мовні кордони. Водночас зростає престиж української мови у світі [2].

На тимчасово окупованих територіях ворог встановлює свої адміністрації, запроваджує свої освітні програми, в яких немає ні української мови й літератури, ні української історії. Така його політика спрямована на тотальне знищення нації. Саме тому в Україні все більше людей відчують потребу у вивченні рідної мови, яку вони сприймають як засіб самозбереження, як потужну зброю в боротьбі з ворогом.

На запит громадськості було запроваджено безкоштовні курси вивчення української мови «Єдині» для всіх охочих послуговуватися нею. Вони діють навіть за кордоном. Наразі вже завершили навчання понад тридцять тисяч людей, але набори в групи тривають. Модератори планують до кінця 2024 року охопити навчанням мільйон людей і сподіваються, що вся Україна заговорить українською.

Слід зазначити, що надзвичайно важливим є той факт, що ініціативи щодо вивчення мови й послуговування нею йдуть знизу, від пересічних людей. Це є свідченням піднесення національного духу українців, їх прагнення до самозбереження як нації й рішучості в боротьбі з агресором.

Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої країни знання державної мови перейшло з рівня вимог закону

на рівень усвідомлення кожним громадянином важливої безпекової та державотворчої функції української мови. Показовим у цьому плані є те, що все більше українців, зокрема й зі східних та південних регіонів, виявляють бажання покращувати свій рівень володіння українською мовою і поступово повністю переходити на державну мову у всіх сферах життя.

З огляду на це, викладачі-філологи мають бути готовими до задоволення такої потреби суспільства шляхом організації безкоштовних курсів з державної мови, як очних, так і дистанційних.

На необхідності організації безкоштовних курсів з української мови для внутрішньо переміщених осіб та всіх охочих громадян наголосили у відповідних листах Уповноважений із захисту державної мови (лист № 1488/04.2 від 08.06.2022) та Міністерство освіти і науки України (лист № 1/7493-22 від 06.07.2022).

На виконання вимог вищезазначених листів заклади вищої освіти почали організовувати різноманітні заходи, спрямовані на вивчення громадянами України державної мови. Зокрема, по всій країні організовано проведення безкоштовних курсів з вивчення української мови для всіх охочих, відкрито розмовні клуби тощо.

Мову не дарма називають генетичним кодом нації, адже в ній у згорнутій формі зберігається культурна пам'ять багатьох поколінь. Народ живе, поки живе його мова. Саме тому колонізатори України не задовольнялися лише захопленням територій, а намагалися знищити мову. На жаль, тільки зараз, в умовах агресії з боку російської федерації, яка має на меті знищити наш народ фізично й ментально, у багатьох українців, які раніше не надавали великого значення мовній ідентичності, прокинувся інстинкт самозбереження й вони намагаються повернутися до лона національної культури й мови.

Висновки і пропозиції. Отже, в умовах російської агресії, метою якої є не лише захоплення територій, а й знищення українців як нації, особливої ваги набуває вивчення української мови, яка є не лише засобом спілкування, а й джерелом повноцінного розвитку, навіть існування народу і його держави. Водночас хочемо наголосити, що толерантність у мовному питанні має свої межі, порушення яких може призводити до катастрофічних наслідків, як це сталося нині в Україні. На жаль, щоб це усвідомити, українцям доводиться платити дуже дорогою ціною.

На сьогодні в умовах воєнного стану роль мови і мовної освіти надзвичайно посилю-

ється. Перехід на українську переважної частини населення має покласти край спекуляціям з боку проросійських чиновників і позбавити країну-агресорку головного аргументу щодо початку повномасштабного вторгнення – захист російськомовного населення України. Задля цього держава має постійно піклуватися про неухильне дотримання мовного законодавства,

удосконалювати його у разі потреби. Окрім цього, варто заохочувати заклади освіти, наукові установи, громадські організації до проведення різноманітних освітньо-наукових і культурно-масових безкоштовних заходів (курси, лекції, семінари, тренінги, творчі вечори тощо) з метою подальшої популяризації української мови та культури серед населення.

Список літератури:

1. Іванов І. Мова в контексті етнонаціонального розвитку України: теоретико-методологічні засади. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2008. Випуск 37. С. 62–73.
2. Кремень Т. 200 днів опору: українська мова – сакральне поле перемоги України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3568684-200-dniv-oporu-ukrainska-mova-sakralne-pole-peremogi-ukraini.html>
3. Кулик В. Державна політика та громадська думка щодо пам'яті й мови в Україні після Євромайдану. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2017. 5–6 (91–92). С. 200–212.
4. Масенко Л. Мова і політика. К. : Соняшник, 2004. 120 с.
5. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. К. : Абрис, 1991. 272 с.
6. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-VIII#Text>
7. Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
8. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 грудня 1993 року № 3759-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text>

Korotkova Yu. M., Sabelnykova T. M. STRENGTHENING THE ROLE OF LANGUAGE AND LANGUAGE EDUCATION UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

The article is devoted to the reasoning of the role of language and language education under the conditions of martial law for the consolidation of Ukrainian society, consistent complete refusal of citizens to use the language of the aggressor country in all spheres of public life, depriving the Russian Federation of the main argument for the start of a full-scale invasion—the so-called “protection of the Russian-speaking population of Ukraine”.

Ukraine's attempts to solve the language issue at the legislative level have been demonstrated. In particular, it is about the introduction after the Revolution of Dignity of the norm regarding the mandatory use of the state language during the performance of official duties by civil servants of all levels, about the adoption of amendments to the Law “On Television and Radio Broadcasting”, according to which a 35 percent minimum is established for the sounding of Ukrainian-language musical product on the radio (2016) and a 75 percent minimum for the use of the state language on national television channels (2017). The Law of Ukraine “On the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language” (2019) was analyzed, the adoption of which also encountered numerous obstacles from pro-Russian officials. This Law clearly defined where the Ukrainian language would dominate, who should speak it fluently, it provided the introduction of fines for violating the provisions of the Law, created the National Commission for State Language Standards, the activity of the Commissioner for the Protection of the State Language was initiated, etc.

Emphasis is placed on the trends of an unprecedented revival of citizens' interest in learning the Ukrainian language, which is the evidence of the rise of the national spirit of Ukrainians, their desire for self-preservation as a nation and determination in the fight against the aggressor. With this in mind, the state, educational and scientific institutions, public and charitable organizations are launching free courses on studying the Ukrainian language of various orientations. In particular, the article presents the experience of organizing and conducting free courses on the state language “Switch to Ukrainian!” for internally displaced people and all willing citizens held at the Donetsk State University of Internal Affairs, which is currently located in the city of Kropyvnytskyi, Kirovohrad Region.

Key words: state language, Ukrainian language, nation, state language courses, martial law.